

Drink Spiking – en satsning för att motverka brottslig, ofrivillig drogning inom Västra Götalandregionen.

Inledning

Det har under de senaste åren blivit relativt vanligt att polisen kontaktas av personer som uppger att de blivit drogade av någon okänd eller flyktigt känd person. Drogningen har oftast ägt rum i samband med festande, antingen ute på krogen eller i hemmet. Efter drogningen har någon form av brott ägt rum, t.ex. våldtäkt, sexuellt övergrepp eller rån. Det vanligaste offret är en ung kvinna som fått en spetsad drink ("drink spiking") av en okänd eller flyktigt känd man. Denna handling kallas i engelskspråkig litteratur vanligen för "date rape". Härefter har brottsoffret blivit kraftigt berusad, medvetlös eller upplevt ett konstigt eller onormalt rus. När den drabbade klarnar till och inser att någonting brottsligt inträffat vet vederbörande sällan hur hon eller han skall hantera händelsen. Det är inte alltid offret omedelbart förstår att hon eller han blivit drogad, denna insikt kan komma långt senare, minnesbilderna kan vara svaga.

I händelse av brott är det viktigt att man uppmärksammar drogpåverkan och fastställer om otillbörlig drogning förekommit genom adekvat provtagning av brottsoffret. Kan drogning påvisas i ett rättsärende är detta en besvärande faktor i straffpåföljden. Otillbörlig drogning i sig är ett brott som kategoriseras som misshandel. I ett samarbetsprojekt mellan polisen i Västra Götaland och flera andra parter såsom sjukvården, SKL, tullen, rättsmedicinalverket och Åklagarmyndigheten har generella riktlinjer tagits fram under 2008. Samarbetet har utmynnat i en broschyr med titeln: Drink Spiking – en satsning för att motverka brottslig, ofrivillig drogning.

Syftet med projektet har varit att etablera riktlinjer för arbetet med brottsoffer i samband med drogning. Det är angeläget att sjukvården och polisen har fungerande rutiner för anmälan, registrering och provtagning för att konstatera drogning i aktuella fall. Den utsatta personen skall också erbjudas hjälp från brottsofferjouren. Syftet är också att kartlägga hur vanligt förekommande otillbörlig drogning är i Sverige och att registrera vilka preparat som används. Utan adekvat provtagning kan dessa anmälningar vare sig bekräftas eller dementeras.

Provtagning

Provtagningen måste fungera på ett standardiserat och säkert sätt i rimlig tid efter övergreppen. Det är en fördel om analyserna sker vid ett och samma laboratorium. Prover bör tas vid misstanke om drogning upp till en vecka efter det inträffade. Det är angeläget att provtagning sker så snart som möjligt efter tillbudet eftersom många droger liksom alkohol snabbt elimineras ur kroppen. Alkoholhalten bör bestämmas genom blodprov. För att proven skall ha något rättsligt bevisvärde krävs en godkänd analysmetod utförd på ett ackrediterat laboratorium. Negativa drogstickor (screening) utesluter inte drogning och drogstickor bör inte användas i de ärenden där en rimlig misstanke finns om otillbörlig drogning.

Provtagningen bör gå till på samma sätt som vid misstanke om drograttfylleri där polisen följer den utsatta till ett sjukhus och medtar provtagningsutrustning. Proverna tas av sjukvårdspersonalen och överlämnas till polisen som sedan skickar proverna till rättskemiska avdelningen i Linköping. Provtagning sker i regel genom *både* blodprover *och* urinprover. Man bör skicka både urinprov och blodprov från brottsoffret för analys till RMV. En särskild remiss finns tillgänglig, RPS 420.5 Remissen hämtas från polisens datasystem och bifogas till RMV. Remissen har titeln "Begäran om analys vid rättsmedicinalverket för utronande av eventuell drogförekomst i urin/blod i samband med brott". Vid misstanke om drogning markeras detta på remissen eller så skriver man "tacksam för drogscreening". Finns anledning

att misstänka en specifik drog skall detta framgå på remissen. Det är angeläget att notera tidpunkten för drogningen, brottet och provtagningen. Det skall noteras om lång tid förflutit mellan provtagningen och analysen liksom hur lång tid som förflutit mellan drogningstillbudet och provtagningen. Analyser tagna senare än fyra dygn efter intag är i regel negativa men positiva resultat kan påvisas även senare. I ett registrerat drogfall kunde ett läkemedel (Stilnoct) påvisas sex dygn efter drogtillfället. I detta fall var även en håranalys positiv. Håranalysen hör inte till rutinprovtagningen men kan aktualiseras i allvarliga kriminalfall, framför allt i sent skede.

Brottsutredaren måste aktivt efterfråga och notera om den utsatta tagit några läkemedel eller droger mellan brotts handlingen och provtagningen eftersom dessa läkemedel kommer att falla ut positivt vid kontrollen. Mängden intagen alkohol i samband med brottstillfället skall efterfrågas och dokumenteras i samband med anmälan. Utöver provtagning på offret skall i allvarliga brottsfall spårsäkring också göras där brottet ägt rum. Man skall notera de uppgifter som finns om gärningsmannen med namn, adress, telefonnummer, bilnummer etc. Omhändertagna spår, t.ex. läkemedel, askar, pulver, piller etc. skall skickas till SKL.

Alkohol är vanligaste berusningsmedlet

Flera vetenskapliga studier från USA och Australien har visat att alkohol är den dominerande substansen bland personer som utsatts för brott efter drogning. Näst vanligaste drog efter alkohol har varit cannabis. I en rapporterad studie var 95% av de drabbade kvinnor med en medelålder på 25 år. Sexualbrott efter drogning drabbar dock inte enbart kvinnor men brottsförevaren har för det mesta varit män. Dessa studier har inte kunnat identifiera en enskild drog som en specifik våldtäktsdrog utan snarare visat att sexuella övergrepp och andra brott vanligen inträffar i samband med ruspåverkan oavsett orsak till ruset. Intaget av droger kan vara självförfallat och avsiktligt eller oavsiktligt och ofrivilligt eller i kombination. Frivilligt intag av droger kan dessutom följas av ofrivilligt intag och ett sexuellt övergrepp. Förekomsten av illegala droger eller narkotika är vanligt i samband med sexuella övergrepp, 34% i en engelsk studie från 2005. Det är tänkbart att frivilligt intag av illegala droger försenar eller förhindrar en polisanmälan efter ett sexualbrott pga. rädsla för rättsliga repressalier.

Förekomst av många olika illegala droger

Många olika droger förekommer i samband med otillbörlig drogning, bl.a. cannabis, kokain, bensodiazepiner, amfetamin, metamfetamin, ecstasy, GHB, opiater, dextropropoxifen (DXP) och barbiturater. I ett flertal studier har påvisats mer än 20 olika substanser, en del sällsynta sådana t.ex. ketamin, PCP och skopolamin. Vanligaste drogen som påvisats har genomgående varit cannabis. 35% av proven var positiva för flera olika droger samtidigt. Den höga andelen blandförgiftningar talar för att åtminstone delar av berusningen skett genom ett avsiktligt och självförfallat intag. I en engelsk studie från 2005 påvisades ofrivilligt intag av sömnmedel i enbart 2% av fallen. Sextiofem procent av fallen var positiva för droger eller alkohol i denna studie. Medvetet intag av sömnmedel påvisades i 18% av fallen. I nio fall av 1014 hade offret tvingats i droger vilket endast utgjorde 1% av alla fall. 470 fall var påverkade av alkohol med eller utan droger (46%), 315 hade enbart alkohol vilket utgjorde 31% av fallen medan 155 var positiva för alkohol och droger vilket utgjorde 15% av fallen. Enbart droger utan alkohol påvisades i 189 fall vilket utgjorde 19% av fallen. Bland de med alkoholpåverkan som anmält misstanke om drogning kunde droger endast påvisas hos 33% av fallen. I 45% av fallen påvisades illegala droger.

Läkemedel och otillbörlig drogning

Vanligaste läkemedel som ges vid avsiktlig drink spiking är bensodiazepinpreparat, dvs läkemedel med sömngivande effekter som vanligen används mot oro eller vid sömnsvårigheter. Läkemedel kan i samband med otillbörlig drogning ges på olika sätt men det har oftast rapporterats som tabletter som löses upp i en drink. De vanligaste läkemedlen som kan dyka upp i dessa ärenden i Sverige har listats i Tabell 1.

De flesta läkemedel ger en något sur smak i en drink men det kan vara svårt att notera en annorlunda smak, särskilt i sprit. Rohypnol (flunitrazepam) har i media många gånger pekats ut som en vanlig våldtäktsdrog. Rohypnol är relativt löslig, finns som vita eller gröna tabletter, utan smak eller lukt och med goda sederande och hämningslösande egenskaper. I de kontrollerade studier som gjorts har emellertid förekomsten av flunitrazepam varit låg, 0.6% i en engelsk studie från 1999 och 0.54% i en amerikansk studie från 1999. Den har förekommit i flera svenska rättsfall där en så låg dos som 1 mg har kunnat påverka unga flickor på ett påtagligt sätt. I ett svenskt rättsfall från 2001, gavs 1 mg Rohypnol till två unga flickor vardera som sedan utsattes för våldtäkt. Flunitrazepam under varunamnet Rohypnol är numera avregistrerat i Sverige. Flunitrazepam förekommer dock under andra varunamn såsom Flunitrazepam Merck och Fluscand. Insmugglat flunitrazepam under varunamnet Rohypnol förekommer fortfarande på den illegala marknaden i Sverige. Rohypnol har på den legala svenska marknaden kommit att ersättas av andra bensodiazepinliknande läkemedel och Stockholms Tingsrätt har haft åtminstone ett fall av otillbörlig drogning med Stilnoct.

Vissa tabletter är svårslösliga och det kan vara effektivare ur gärningsmannens synvinkel att använda läkemedel i flytande form, t.ex. en mixtur, oral suspension eller droppar, t.ex. haldol-droppar eller theralen-droppar. Andra lösningar med sömngivande egenskaper är också effektivt, t.ex. GHB (gamma-hydroxybutyrat) och dess derivat GBL och butandiol. I ett svenskt rättsärende 2005 i Göteborg hade butandiol givits i lönnedom med dödlig utgång vilket ledde till åtal och dom för mord. I en engelsk studie från 2005 påvisades GHB enbart i 2 fall av 1014 fall. Dessa utgjorde 10% av de avsiktliga fallen med drink spiking. I en amerikansk studie från 2001 påvisades GHB i 4.4% av alla analyserade fall och i en annan amerikansk studie från 1999 påvisades GHB i 4.1% av fallen.

Alkohol med fruktsmak t.ex. bål döljer smaken av tillblandade läkemedel eller droger, även kaffe eller filmjolk kan dölja en förändrad sur smak. Droger och läkemedel kan även ges i mat eller bakas in i kakor eller andra konditorivaror. Cannabis i bakform är inte ovanligt. Hascholja är den form av cannabis som innehåller mest THC (tetrahydrocannabinol). Det har även hänt att gärningsmän har injicerat droger i berusade personer utan deras kännedom.

Det är angeläget att det finns fungerande rutiner för hur dessa ärenden handläggs avseende anmälan och provtagning inom polisens och sjukvårdens organisationer. Anmälaren måste bemötas med respekt och provtagning rekommenderas upp till en vecka efter det inträffade vid rimlig misstanke om otillbörlig drogning. Provtagningen måste vara skyndsam och helst utföras inom ett dygn efter drogningen.

Huvudbudskap:

- Polisen kontaktas ofta av personer som uppger att de blivit drogade av någon okänd eller flyktigt känd person
- Provtagning för kontroll av drogförekomst genomförs av sjukvårdspersonal på polisens begäran efter att polisanmälan skett
- Otillbörlig drogning är brottsligt
- Drogningen har ofta ägt rum i samband med någon annan form av brott, t.ex. ett sexuellt övergrepp, misshandel eller rån
- Det är relativt vanligt att personer utsatta för sexualbrott har varit påverkade av alkohol eller droger
- Vanligaste drogen i samband med brott under rusverkan är alkohol utan inblandning av andra droger. Härefter kommer alkohol i kombination med olika illegala droger (narkotika eller läkemedel)
- Det är angeläget att sjukvården och polisen har fungerande rutiner för hur otillbörlig drogning skall hanteras med anmälan, registrering och provtagning
- Provtagningen måste vara skyndsam och helst utföras inom ett dygn efter drogtillbudet
- Den utsatta personen skall erbjudas hjälp från brottsofferjouren

Adress till RMV för urin och blodprover:

Rättsmedicinalverket, Avdelningen för rättsgenetik och rättskemi,
Box 1291, 581 12 Linköping.

Tabell 1

Vanligt förekommande lugnande och smärtstillande preparat som kan förekomma vid Drink Spiking

Alprazolam	Temesta	Ketogan
Apodorm	Triazolam	Kodein
Apozepam	Xanor	Maxidon
Diazepam	Zopiklon	Metadon
Dormicum	Actic	Morfin
Fenemal	Cocclana-Etyfin	Nobligan
Flunitrazepam	Citodon	Norflex
Fluscand	Citodon-Forte	Norgesic
Halcion	Dexodon	Opidol
Hemineurin	Depolan	Oxicontin
Iktorivil	Dexofen	OxyNorm
Imovane	Dilaudid	Panocod
Mogadon	Distalgescic	Panocod Forte
Nitrazepam	Dolcontin	Paraflex Comp
Oxascand	Doleron	Somadril
Rohypnol	Dolotard	Spasmofen
Sobril	Doloxene	Subutex
Sonata	Durogesic	Temgesic
Stesolid	Fentanyl	Tiparol
Stilnoct	Ketodur	Tradolan Tramadol Treo Comp

Författare:

Kai Knudsen

Docent, överläkare

Anestesikliniken, Blå Stråket 5

Sahlgrenska Universitetssjukhuset

413 45 Göteborg

Tfn: 031-3428115

Fax: 031-413862

E-postadress: kai.knudsen@aniv.gu.se